

PISMO OB IZIDU KNJIGE JERNEJE FERLEŽ »STANOVATI V MARIBORU«

Spoštovana Irena, kot urednica si me, Mariborčana, ki ima rad svoje mesto in njegove ljudi, in kot kolega iz sorodne stroke povabila k pisanju recenzije ene od knjig dr. Jerneje Ferlež *Stanovati v Mariboru* za vaš etnološki društveni *Glasnik*. In z veseljem sem sprejel povabilo, saj je knjiga tako zelo dobra in tako pomembna, da si ob svoji vsebini gotovo zasluži čim več predstavitev in premislekov. Po premisleku pa ti namesto recenzije, ki naj vendarle ostane domena osrednjih strokovnih presojevalcev (in bolj domišljene, kot je ocena prof. dr. Vita Hazlerja na koncu knjige, se niti ne da napisati), pošiljam pismo (reciva temu »pismo bralca« vaše revije), pismo, v katerega bom skušal ujeti vsaj nekaj misli in občutij, ki so se mi (in se mi še zmeraj) sprožajo ob tej novi Jernejini knjigi. Jernejina knjiga sproža misli! In obuja občutja! In ustvarja odnos do preteklosti ter vrača v bralce vse preveč izgubljen zgodovinski spomin. Da bi se iz preteklosti kaj naučili ali vsaj kaj znova premislili! Da knjiga to dosega, pa je veliko, zelo veliko! No, pa se vrniva nazaj v letošnjo pomlad ...

Bilo je v maju, ko me je Primož Premzl povabil na predstavitev svojega novega založniškega podviga, knjige Jerneje Ferlež *Stanovati v Mariboru*. Čisto posebna predstavitev bo to, se je zdelo, saj se bo odvijala, kot je v vabilu zapisal Primož, »v temeljito prenavljanem meščanskem stanovanju iz leta 1911, na naslednji postaji v stanovanjski karieri založnika knjige«.

V Maribor sem tistega dne prišel že opoldne, saj sem ravno takrat pisal članek o zamolčanih in pozabljenih mariborskih arhitektih Fritzu Friedrigerju in Maxu Czeikeju, pa sem želel v boljši svetlobi kot prejšnjokrat ponovno fotografirati nekaj njunih hiš. Pa – ni bilo več kaj fotografirati! Hišo, ki jo je Czeike načrtoval za svojega pomočnika, legendarnega mariborskega gradbenika in svetovalca spomeniških varstvenikov, pokojnega Jožeta Požauka, sem našel sredi dvomljive prenove kričeče rumene barve, dve Friedrigerjevi vili ob Mladinski ulici sta bili ob sveži prenovi olupljeni vseh štukaturnih okrasij, dobesedno »sterilizirani«, njegova domača Vila Transilvanija me je pričakala z do peke odbitimi ometi v celotni notranjščini (kar je za zmeraj onemogočilo, da bi izpod kasnejših beležev znova odkrili nekdanje sobne ornamentalne poslikave, ki jih je arhitekt načrtoval sam), ob secesijski Friedrigerjevi »baronični hiši« na oglu Smetanove in Prežihove ulice je zrasla neka ogromna brezoblična črna gmota, nov umotvor mariborske sodobne arhitekture, ki je staro stavbno sosedo tako izničil, da je zdaj lahko samo še vprašanje časa, kdaj bo porušena (in gotovo je to že v tistem načrtu). Pa saj ni mogoče, sem si rekel!

Pa je! V Mariboru je marsikaj mogoče! Sprehod naprej po Smetanovi ulici do Stros Mayerjeve in potem nazaj po Koroški cesti je bil še hujši udarec in je to potrdil! Koliko starih hiš z dvorišči, ki so bile dobre in v prostor vraščene arhitekture svojih časov, se je v zadnjih letih moralo umakniti nečemu, čemur bi tudi najbolj prizanesljivi težko rekli kaj drugega kot slaboumen plod objestnosti kapitala in od njega kupljenih arhitektov. Gre za stavbe in njihove tvorce, ki se v svoji objestnosti ne ozirajo ne na levo ne na desno od sebe, da bi morda pomislili na ustvarjalno in spo-

štljivo sožitje s hišami, ki so tam že od prej, gre za novogradnje, ki jim ni mar za ustvarjanje ulic, dvorišč in vsega tistega, kar ustvarja mesto in omogoča prijetno življenje v njem. Nazadnje sem šel še čez Slomškov trg do Gospejne ulice, ki sem jo že od otroštva čutil kot enega najbolj skrivnostnih kotičkov mesta. Namenjen sem bil znova fotografirati tisto v vrt pomaknjeno hišo z rahlo valovito zaključenima pročeljem in nadstreškom portala, z ograjo in vhodnim portonom, ki je tako zelo značilen za eno najbolj ustvarjalnih obdobjev Czeikejeve arhitekture. Predvsem pa sem želel ujeti dobro svetlobo na že dolga leta propadajočem, prav tako zelo značilno Czeikejevem mnogokotnem apsidalnem zaključku, v katerega se na severu izteka hiša ob ulici. Majhna, a zelo mestotvorna arhitektura je to, z večkrat zalomljenim ostentjem in ovalnimi slepimi okni, ki se je nadaljevala v razgibano in značilno mehko usločeno, na sredi zalomljeno in vzvalovljeno paviljonsko strešico. Pravzaprav – je bila ... Ko sem dospel, sem lahko le še ostrmel – hiša ob ulici je izginila, njenega romantičnega zaključka tudi ni bilo več, ograje tudi ne, dvorišče pa se je spremenilo v s peskom posuto parkirišče, na koncu katerega je stal, iztrgan iz vsega in ne da bi mogel še kamorkoli voditi, v posmeh vsemu, kar se dogaja z Mariborom, le še tisti stari Czeikejev dvoriščni porton. Le kak mesec ali dva je moralo biti od teh rušitev in počutil sem se kot na kraju, kjer se je pravkar zgodil umor. Potem sem se zavedel, da je tako pravzaprav vsakič, ko se vrnem v svoje mesto.

V takem razpoloženju sem pod večer prišel v mariborski park, na začetek promenade, kjer se je v eni tistih mogočnih meščanskih najemniških hiš imel odviti dogodek, ki me je privabil v Maribor. Potem sem vstopil skozi težka vhodna vrata v vežo in se povzpел po nekaj stopnicah do stanovanja, v katerega nas je na predstavitev nove knjige povabil založnik. V od pravkar potekajočih zidarskih del malone razsuti notranjščini, kjer se je med vonj po svežih ometih mešal vonj, kakršen ostaja za instalaterji, ki režejo in varijo cevi, se je zbrala velika družba povabljenih meščanov. Bila je pisana v vseh pogledih, nenazadnje po starosti, saj je bilo med najmlajšim in najstarejšim gostom vsaj šest ali pa celo sedem desetletij življenjskih izkušenj in spominov nanje, ki so se zarisovali v njihove obraze. Izjemno dobra energija je bila v zraku v tistem velikem, le rahlo osvetljenem prostoru sredi gradbišča. Zdelo se je, kot bi se zbrala skupina, v kateri se morda vsi ne poznajo prav dobro med seboj, družijo pa jih enako občutje in odnos do mesta in meščanov. Prišli so mnogi meščani, ki so Jerneji za knjigo pripovedovali zgodbe o hišah in svojem življenju v njih, prišli smo Suzana, Eva, Irena, Polona, Marjeta in drugi kolegice in kolegi iz etnološke, zgodovinske, umetnostnozgodovinske in sorodnih strok, ki delujemo v različnih strokovnih okoljih (le iz mariborskega Pokrajinskega muzeja, kako značilno, ni bilo nikogar!), prišli so mnogi mladi in stari Mariborčani, ki imajo preprosto radi svoje mesto in jim ni vseeno, kaj se dogaja z njim.

Knjigo je najprej predstavil založnik Primož, za njim je njeno vsebino slikovito in z vsem žarom orisala avtorica Jerneja in na koncu jo je kot nov, velik raziskovalni dosežek v etnološki stroki

* Janez Lombergar, univ. dipl. umetnostni zgodovinar, RTV SLO. 1000 Ljubljana, Kolodvorska 2, E-naslov: janez.lombergar@rtvslo.si

in širše ovrednotil Vito, Jernejin mentor pri doktorski disertaciji, po kateri je knjiga nastala. Ob koncu so sledili stiski rok in šopki avtorici. Kot se ob takih priložnostih pač spodobi in ker je tako tudi prav, sem pristopil do Jerneje še sam in ji podal v roke lesen kolutič črnega sukanca z nalepko – »Hutter – domači proizvod Milena«. Pri pri nas doma je bil v mamini šatulji s šivalnimi potrebščinami že vsaj sedemdeset let. Čisto posebno moč imajo ti drobni predmeti iz nekdanjih dni ... – včasih so pravi mediji, ki povezujejo občutja časov med seboj!

Tudi zdaj, že hip za tem, ko sem pravkar zapisal besedi sukanec in Hutter, se je v meni prebudil spomin na otroštvo tam v petdesetih, ko sem poslušal in pil vase pogovore odraslih. Moj stari oče je imel v Mariboru konfekcijo perila in s Hutterjem sta drugovala in trgovala, njuni otroci so se poznali med seboj. Že kot otrok sem vedel za povojne usode vseh članov njegove družine, tako kot že takrat vedel tudi za žalostni konec arhitekta Maxa Czeikeja, ki je kot svojo zadnjo stvaritev postavil prav družinsko hišo, v kateri smo v Mariboru stanovali. So zgodbe in so – zgodbe. Ob nekaterih se v Mariboru še vedno sprenevedajo in pozabljajo, da obstajajo tudi tisti, ki – vedo. Vedo, kako je bilo v resnici s Hutterjem in povojno oblastjo, vedo, kdo je Czeikeja postavil na spisek za povojne poboje in zakaj, vedo, kdo se je prvi vselil v njegovo vilo ob Mladinski ulici in kdo in kam je ob odhodu odpeljal iz hiše tudi vse imetje, vključno z arhitektovimi risbami, načrti in dokumenti, za katere velja »da se ne ve, kje so«. Temeljiti je pa bil ta povojni »čistilec spomina«, saj danes ni mogoče najti v nobenem mariborskem arhivu niti ene fotografije tega človeka, ki je s svojimi gradnjami tako močno zaznamoval mesto. Kako je že zapisala Jerneja v svoji knjigi o Hutterju? »Presenetilo me je,« pravi, »da kljub več kot pol stoletja starim, a izredno živim spominom meščanov na Josipa Hutterja v nobeni mestni instituciji ni mogoče najti portreta tega mariborskega tekstilnega industrialca.« A Jerneja je našla fotografije, našla je pot do njih, ker jih je hotela najti! Zato – hvala, Jerneja, za to dragoceno knjižico!

Knjiga Jerneje Ferlež *Stanovati v Mariboru* je izjemno zanimivo branje tudi za tiste, ki se s preučevanjem življenjskih navad med nekdanj in danes ne ukvarjajo na strokovno-poklicni ravni. Nastala je iz nešteti zgodb pripovedovalcev, metodološko analiziranih in potem strnjjenih v obsežno znanstveno delo. A ta iz zgodb nastala knjiga je napisana tako, da v bralcu poraja – nove zgodbe. V starejših prebuja čutni spomin in vzbuja misli na spremembe načinov vsakdanjega življenja skozi čas, v mlajšem bralcu pa prebuja tisto žlahtno raziskovalno radovednost, vedoželjnost, ki najprej vzbudi željo po spraševanju staršev in starih staršev, potem pa, ob bogato potešeni radovednosti, tudi tako zelo potreben premislek o tem, kam in v kaj drvimo in kako bi lahko bilo življenje v današnjem času boljše.

Obenem pa je knjiga napisana tako, da bralca neustavljivo zamika lastno »pustolovsko« raziskovanje, tako, o katerem piše Jerneja v uvodu k svojim *Mariborskim dvoriščem*: »Vstopala sem na dvorišča sosednjih hiš, si ogledovala odprte prostore za hišami in pri tem ves čas občutila strah, da počnem nekaj nedovoljenega. Bala sem se, da me bodo pri nenavadnih sprehodih zalotili. A kar sem našla za hišami, me je tako pritegnilo, da sem to počela vedno pogosteje in vedno dlje od domače hiše.«

Iz knjige je na vsakem koraku skozi njeno besedilo čutiti, da ima avtorica rada ljudi, ki so ji pripovedovali zgodbe, da jih spoštuje. Iz vsega predhodnega vedenja ter metodološkega znanja, po-

trebnega za etnološke raziskave na terenu in sporazumevanje z vanje vpetimi ljudmi, se je izoblikovalo tisto, kar je nenazadnje zmeraj temeljni pogoj, da se ti ljudje odprejo, da se v njih prebudijo spomini, ki jih pripovedujejo – odnos. Odnos do ljudi in do svojega mesta. Nikomur ne moreš biti zanimiv v svoji pripovedi, če nimaš do vsebine, o kateri govoriš, do ljudi, s katerimi in o katerih govoriš, ter do ljudi, ki jim sporočaš svoje misli in občutja – odnosa. Če nisi oseben, si lahko le splošen in kot tak ne moreš biti nikomur zanimiv, kaj šele privlačen. Biti oseben nikakor ne pomeni (ali bi vsaj ne smelo pomeniti), da nisi dovolj »strokoven« in enako velja za pripovedovanje zgodb, za sporočanje skozi zgodbe. To dragoceno lastnost »pisanja z odnosom« in »pripovedovanja skozi zgodbe« imajo vse dosedanje knjige etnologinje Jerneje Ferlež v zadnjem desetletju: *Mariborska dvorišča: etnološki oris*, *Fotografiranje v Mariboru* in *Josip Hutter in bivalna kultura Maribora*. Prav nič presenetljivega ni, da je kolega, režiser Bojan Labovič, začutil v knjigi ta naboj in skupaj z Jernejo pred leti posnel odličen dokumentarec o mariborskih dvoriščih. Gotovo to ne bo zadnja taka televizijska upodobitev tem, ki jih vse te knjige ponujajo v obilju. Kako dragoceno je tudi (ali pa predvsem) v taki obliki ohraniti žive pripovedi, občutja in – zgodbe!

Naj si mi bo dovoljeno sposoditi ob tej priložnosti citat, ki ga je v predgovor svoje knjige *Stanovati v Ljubljani* pred poldrugim desetletjem vključil zgodovinar Andrej Studen, ko je zapisal, da se v svoji raziskavi podaja na ekspedicijo v svet, ki ga je nemški pesnik in pisatelj Wilhelm Raabe v eni svojih zgodnejših novel *Die Chronik der Sperlingsgasse* leta 1856 predstavil takole:

»Zgodovina neke hiše je
zgodovina njenih stanovalcev,
zgodovina njenih stanovalcev je
zgodovina časa, v katerem
so živeli in živijo,
zgodovina časov je
zgodovina človeštva ...«

In če bi besedo zgodovina zamenjali z besedo zgodba, bi se pomen sporočila v ničemer ne spremenil, le pridobil bi vse čutne razsežnosti.

Vse omenjene Jernejine knjige so polne izjemno zgovornih fotografij iz življenja nekdanjih in sedanjih Mariborčanov, toda tudi če bi ne imele na svojih straneh nobene fotografije ali druge ilustracije, so napisane tako slikovito in z občutkom, da bralec orisana okolja in ljudi preprosto začuti, vidi jih, sliši in (naj se morda še tako neobičajno sliši) dobesečno zavonja in okuša. In kako drugačen vonj in okus imajo meščanska stanovanja od predmestnih barak! V bralcu se začnejo skozi knjige odvijati prave filmske zgodbe.

Prepričan sem, da so stare fotografije, ob Jernejinem obisku spet potegnjene na svetlo iz skorajda že pozabljenih predalov, odigrale veliko vlogo tudi pri njenih pogovorih z meščani, saj tudi v etnoloških raziskavah gotovo velja, kar nedvomno velja pri ustvarjanju dokumentarnih filmov. Vsak predmet, še posebej pa stara fotografija, ima prav magično moč prebujanja čutnega spomina in obujanja davnih zgodb, ki so jih vsakodnevne nove in nove misli, skrbi in občutja že davno porinile nekam globoko v nas. In ko potem pripoved steče, jo je treba le še spoštljivo in z občutkom usmerjati, da se ne izgubi v kak stranski rokav spominov. Toda s predmeti, ki pričajo o nekdanjih časih, ljudeh, življenju

Mentor Vito Hazler, avtorica Jerneja Ferlež in založnik Primož Premzl.
Foto: Branimir Ritonja, Maribor, 21. 5. 2009

Avtorica z založnikom.
Foto: Branimir Ritonja, Maribor, 21. 5. 2009

in navadah, in ki lahko pomembno dopolnijo izsledke etnoloških raziskav, je bil in je še na Slovenskem poseben križ. Šele ko zares kaj potrebuješ, se zaveš, kako malo teh predmetov je preživelo v naš čas. Še posebej to velja za tiste drobne ali pa včasih velike (in tu in tam kar prevelike) predmete, ki jih zaradi njihove samoumevnosti v vsakdanjem življenju nihče ni posebej hranil in ki so bili, ko so odslužili, brez vsake denarne vrednosti in le še v napoto. Bili so zavrženi med smeti, odnešeni med staro šaro ali odpeljani na odpad. Če pa so se že ohranili v kaki pozabljeni kleti ali na podstrešjih, je bilo to zgolj po naključju ... Pa vendar – ti po naključju preživeli »okruški časa« nam danes pripovedujejo o resničnem vsakdanjem življenju ljudi mnogo bolj zgovorno in bolj iskreno od vseh velikih in pomembnih muzealij, ki so že od nekdaj varno shranjene v muzejskih zbirkah in depojih.

Spominjam se prvega organiziranega »kosovnega odpada«, kot se temu pravi, v Mariboru v začetku sedemdesetih let. Celo mesto je bilo kot en velik brezkončen razsut muzej! In ker vemo, kaj se je dogajalo in zgodilo z mariborskim meščanstvom med zadnjo vojno in predvsem po njej, si lahko danes zlahka predstavljamo, kaj vse je ob njihovem odhodu kam drugam na tem svetu ali pa kar na oni svet ostalo od njihovih stanovanj na podstrešjih in kletah starih meščanskih hiš, saj kaj veliko s seboj niso mogli vzeti. In takrat, dve desetletji po vojni, so novi prebivalci hiš znesli s podstrešij in iz kleti na cesto vse, kar je še ostalo za predniki in kar, vsaj na videz, ni imelo zanje prav nobene vrednosti. Le redki, ki so razumeli, kaj se dogaja, so takrat uspeli rešiti kaj s teh kupov, vse drugo je odpeljal v nepovrat »Dinos«.

Veliko se je spremenilo v zavesti muzealcev v zadnjih letih, in danes je razumevanje pojma »muzealija« na srečo zelo drugačno od polpretekle dobe. In veliko se je spremenilo v etnologiji sami. Toda eno so premiki v strokovnih videnjih in spoznanjih stroke, drugo pa seveda vsakodnevna praksa muzealcev na tem področju. Predmeti iz vsakdanjega življenja polpreteklega časa se le redko, če sploh kdaj, pojavijo v starinarnicah, pogosteje zaidejo le na take ali drugačne boljše sejme. Toda, lej ga zlomka – tja muzealce, razen redkih izjem, preprosto nikdar ni! Pojasnjevanje o težavah z izvedbo takih nakupov je kljub vsemu bolj ali manj le izgovor. Z donacijami ali neposrednimi ponudbami muzejem je pa tako, kot je – nihče ne bo tja prinesel stvari, v katerih še

sam ne prepozna nobenega pomena in vrednosti, še posebno, če so prevelike in jih ni mogoče prinesiti v vrečki ali pod roko.

In spet mi spomini uhajajo skoraj četrto stoletja nazaj ... Toda – ali je zdaj čisto zares kaj drugače? Bilo je v osemdesetih, ko sem, ves opojen od knjig Fernanda Braudela s študijami »struktur vsakdanjega življenja« in nešteti izjemnih knjig s teh področij, ki so se takrat kar vsule iz evropskih založb, zasnoval televizijsko serijo enournih oddaj o tistih najbolj vsakdanjih področjih našega bivanja skozi čas: o straniščih in kopalnicah, čevljih in dežnikih, frizurah in pokrivalih, pohištvu in vratih ter drugem pohišju, pa o nagrobnikih in še mnogih takih čisto življenjskih stvarih. Tudi za slovenske razmere je bilo mogoče že takrat najti v strokovnih revijah kar nekaj študij in mnogi kolegi zgodovinarji, etnologi pa umetnostni in tehnični zgodovinarji so z veseljem sodelovali pri pripravah oddaj. Toda – kaj pokazati v sliki? Kaj uporabiti pri igranih rekonstrukcijah posameznih prizorov? Samo s starimi fotografijami in z upodobitvami iz tedanjih prodajnih katalogov ali priročnikov za to in ono se nikakor ne bi izšlo, s snemanjem slik v muzejih in s presnemavanjem reprodukcij iz knjig pa tudi ne bi prišli daleč. Še sreča, da sta v mariborskem Pokrajinskem muzeju vsaj za bogato zbirko izvornih oblek, čevljev, dežnikov in drugih modnih dodatkov ter uniform tako strokovno in s tako ljubeznijo poskrbela Sergej Vrišer in za njim Andreja! In še sreča, da je takrat v ljubljanskem Mestnem muzeju še stala lepo kronološko urejena zbirka pohištva, ki jo je iz gradiva Narodnega muzeja tja postavil še legendarni Josip Mal. Kaj pa s stranišči in kopalnicami, da o takih ali drugačnih tipih peči in vsem, kar spada k ogrevanju bivališč, niti ne govorimo? Za stranišča je bilo mogoče najti v slovenskih muzejih le nekaj različnih nočnih posod in kako v stol vgrajeno »sobno stranišče«, v starih hišah je bilo na zunanjih hodnikih najti še kar nekaj stranišč, tudi še take »na štrbunk«, potem se je pa nehalo. Treba se je bilo podati v dunajske muzeje, kjer je bilo na razpolago nešteto tipov in oblik različnih kovinskih in okrašenih porcelanastih straniščnih školjk in vseh mogočih straniščnih in kopalniških tehničnih izumov, ki so skozi čas pripeljali do sodobnega »angleškega« splakovalnega stranišča ter današnjih kadi z grelci vode. Na koncu smo s snehalno ekipo pristali še v muzeju starodavne tovarne keramike v Gmundu, kjer je bilo vseh teh straniščnih muzealij toliko, da bi

Predstavitve knjige »v temeljito prenavljanem meščanskem stanovanju iz leta 1911, naslednji postaji v stanovanjski karieri založnika knjige« ...
Foto: Branimir Ritonja, Maribor, 21. 5. 2009

lahko nastala kar serija oddaj. Pri nas na Slovenskem pa – nič! Podobno je bilo s starimi kopalnimi kadmami in z drugo kopalnično opremo. Le nekje v depoju, globoko pod kupi druge šare, se je v (takrat še »po starem« urejenem) ljubljanskem Mestnem muzeju našel en sam primerek čisto navadne sobne kopalne pločevinaste kadi, kakršna je bila nepogrešljiv sestavni del poldruega stoletja življenja v meščanskih hišah.

Od tu naprej pa spet – nič! Nekoliko lažje je šlo pri gospodinjskih kuhinjskih pripomočkih, saj jih je mogoče najti vsaj še v kaki stari »špajzi«, s štedilniki in hladilniki in drugimi nekoliko večjimi »stroji« pa spet ni šlo. Pa bi bil za nazoren prikaz življenja dovolj že en sam lesen meščanski hladilnik z notranjščino iz pocinkane pločevine, ki je hladil »na ledene ploščice«. In naključje je hotelo, da jo je prav med snemanjem oddaje o frizurah v mariborskem muzeju, kjer so prijazne kolegice prinesle iz depoja tisti dve lobanji betnavskih plemkinj, na katerih sta se še po poltretjem stoletju ohranili urejeni pričeski z vpletenimi čipkami vred, primahal po grajskih arkadah etnolog Tone s prav takim hladilnikom v rokah. Ves vzradoščen nad novo najdbo jo je postavil na tla, kolegicam se je pa tisti hip izvil vzdih: »Ah, ja, kam smo prišli, če je že to muzealija!«

Potem se je, res počasi, začelo muzejsko »pomladno prebujenje«, vendar ne povsod hkrati in zelo počasi je šlo. Šele poldrugo desetletje pozneje so se prebudili kolegi v velenjskem in pozneje še celjskem muzeju in postavili res dobre zbirke s področja vsakdanjega življenja, za njimi počasi še drugi, najprej v manjših krajevnih muzejih in potem še v »tavelikih« muzejskih hišah. Medtem pa so predmeti izginjali na odpade in se razkropili v zbirke veliko prej osveščenih ljubiteljev. No, pa saj bodo tudi te zanimive in pomembne zasebne zbirke, tako kot je to širom po svetu, tudi pri nas prej ko slej kot donacije pristale v muzejih (le upati je, da ne, kot se to pri nas vse vse prevečkrat zgodi, le – v depojih!)

Brez predmetov pač ne gre, ne v muzejih ne v knjigah ne na razstavah in ne v televizijskih oddajah. In ker so za prikaz življenja v posameznih obdobjih res najbolj zgovorni tisti najbolj običajni predmeti, se zmeraj znova zatakne. Spomnim se, kako je bilo pred leti, ko so v ljubljanskem Mestnem muzeju pripravljali razstavo o življenju v Ljubljani tik po koncu druge svetovne vojne,

Friedrigerjeva Vila Transilvanija – muzej urbane bivalne kulture?
Foto: Jerneja Ferlež, Maribor, 24. 11. 2009

težko najti en sam UNRA paket, eno samo navadno kartonsko škatlo, ki pa ima danes že kar simbolični pomen in ob kateri bi se vsakemu od starejših obiskovalcev zbudil čutni spomin na značilne okuse njegove vsebine.

Bi se danes dalo postaviti privlačne muzejske razstavne postavitve značilnih različnih bivalnih prostorov izpred 150 ali 100 let ali celo le izpred pol stoletja? Imamo vrsto izjemno dobro napisanih strokovnih knjig in zmeraj več jih je, imamo torej veliko vedenja (in zmeraj več ga je), imamo zapisane in posnete zgodbe pripovedovalcev – kaj pa predmeti? Kako bi bilo danes, če bi se namenili poiskati v muzejskih etnoloških zbirkah ali v depojih stare hladilnike in štedilnike, kopalne kadi in tiste peči, s katerimi smo v kopalnicah nekdaj ogrevali vodo, kako bi bilo s straniščinami školjkami in kotlički, kako s pohištvenimi kosi iz revnih stanovanj, ki nimajo prav nobene visoke obrtne ali umetnostne vrednosti. Imamo popise, kje je še kaj ohranjenega na terenu in – ali smo pozorni, da ob rušenju hiš vse to ne bo razbito in odpeljano na odpad? Se je že kdaj zgodilo, da bi zavarovali kak izvorni bivalni ambient, ga varovali ter pomagali lastnikom, da ga ohranijo? No, še vedno nam ostane možnost, da, ko bo vse izgubljeno, za razstave izdelujemo kopije po starih fotografijah, toda – ali je to to?

A vrtno se k predstavitvi Jernejine knjige. Ko smo, vsak zato pljen v svoje misli, počasi prihajali nazaj na promenado, nas je pred hišo pozdravila velika belo pogrnjena miza z jagodami in s penino, ki je vabila na pogovor! Za hip se mi je zazdelo, kot da sem v nekem drugem času mojega mesta in prevzelo me je prijetno občutje želje po druženju – zunaj, pod milim nebom, sredi parka. Mariborska promenada arhitekta Ljuba Humeka (le dve leti sem mlajši od nje), ki je tako lepa in ustvarjena tako po meri človeka, da se lahko primerja z najlepšimi vrstnicami v evropskih mestih, je postala stičišče misli in občutij. In mimoidoči sprehajalci so se ustavljali in se vpletli v pogovore. Počasi je padal mrak in znočilo se je v trdo temo, ko smo bili vsi še zmeraj tam in nikomur ni bilo, da bi se poslovil in odšel.

Takrat, maja letos, je na začetku promenade še stalo mogočno starodavno drevo, ki je le nekaj mesecev za tem »pri živem telesu« doživelo predelavo v podobe različnih domačih in divjih živali in tako postalo pravi simbol vsega, kar se zadnje čase do-

gaja v Mariborom. Bravo, Primož, za tvojo razglednico, ki je razgalila to sveto preproščino širom po deželi in onstran meja! Zelo pozno je že bilo, ko sem se ponoči, obogaten z novim lepim doživetjem ob predstavitvi Jernejine knjige, vračal nazaj v Ljubljano. In poln obujenih občutij spotoma razmišljal o svojem mestu nekdanj in danes, o vseh tistih kotičkih, ki so za vedno izginiti. Pa tudi o »mojem« muzeju, ki ga ni več ... Tudi tega so novi ljudje žrtvovali na oltar novim časom. Pred menoj so se vrstile podobe: spomin na starega gospoda Franja Baša, na katerega me je s spoštovanjem opozorila mama, če sva ga srečala na cesti, na drobnega čokatega profesorja Boga Teplyja, ki me je na naši ulici zmeraj ogovoril s »fantek, poslušaj ...« in mi pripovedoval zgodbe o mestu, na magistra Josefa Minarika, ki sem ga vsak dan srečeval na poti v šolo, pa na Sergeja Vrišerja, v katerega muzeju nisem od otroštva zamudil nobenega nedeljskega vodstva po zbirkah in razstavah in ki je pozneje postal moj profesor in še kasneje spoštovani kolega, na Marjetico Šetinc in arheologa Stanka Pahiča, pa na vse druge, ki so ustvarjali Pokrajinski muzej v Mariboru, ki sem jih poslušal in občudoval in brez katerih bi morda v življenju izbral kak drug študij in poklic. Danes mariborski muzej ni več »moj« muzej in ni mi vseeno, kaj se dogaja z njim. Že kar nekaj časa je, odkar sem ga zadnjič obiskal in le upam lahko, da je sploh še kaj ostalo tako, kot je bilo. Pritličje z arheološko zbirko v starih vitrinah ter etnološko zbirko z vsemi tistimi lesenimi maketami, v kateri je bilo še tako zelo čutiti duh in roko starega Franja Baša, bi vsak razumen muzealec ohranil kot »muzej muzejstva« in Vito Hazler mi je tistega večera na promenadi povedal, da je bilo tudi mišljeno tako, a ...

In spomin mi je uhajal v tista otroška petdeseta leta, ko sva z mamom hodila po nakupih v Gosposko ulico in šla potem na toplo hrenovko v nekdanjo »Benkotovo mesarijo« na stiku ulice z Glavnim trgom, potem pa še na punčevo torto k »Ilichu«. Za vse trgovine in vse slaščičarne in pekarnice smo uporabljali še poldrugo desetletje po zadnji vojni njihova stara imena: še kar naprej se je hodilo po kruh in pecivo k Scherbaumu, Čebokliju in Rakuši, šlo se je k Buedefeldu, Pinter-Lenardu in k »Železnemu možu« in po šolske potrebščine in take reči k Zlati Brišnik, Weixlu in Saxu, pa po blago k Lahu v takrat še zmeraj najmodernejšo blagovnico v Jurčičevi ulici – bilo je, kot bi se čas ustavil tam nekje v dobi, ko je Maribor še bil mesto s svojim meščanstvom, z meščanskim življenjem in meščansko kulturo.

Pa ob vsej nostalgiji, ki jo prebujajo spomini in ob vsej ljubezni do časov, ki jih ni več, nikakor ne gre za romantično zasanjanost v preteklost in s tem odtujenost času, ki ga živimo. Bilo bi le prav, da Maribor spet dobi meščane, ki bodo dihali s svojim mestom, ki ga bodo spoštovali in imeli radi in ki bodo, vsak po svoje, ustvarjali mestno življenje v njem. Po vseh pretresih, ki jih je mesto prestalo v zadnjem stoletju, si to gotovo zasluži, kot si zasluži drugačne mestne očete, ki ga bodo gradili, ne pa izničevali v imenu ozkih političnih ambicij ter brezkompromisnega služenja kapitalu in popolnoma napak razumljenega napredka. Iz poznavanja in razumevanja preteklosti se da marsikaj naučiti za naš čas! Na tej poti pa lahko naredijo prav knjige, kakršne piše Jerneja Ferlež in kakršne izdaja Primož Premzl, izjemno velik in pomemben korak naprej tudi pri osveščanju meščanov v odnosu do svojega mesta.

Saj res, skoraj bi pozabil vprašati – zakaj že ni Jerneja Ferlež zaposlena v mariborskem Pokrajinskem muzeju? Morda bi potem prav Maribor lahko dobil muzejsko zbirko bivalne kulture

in vsakdanjega življenja v zadnjih sto letih ali morda poldrugem stoletju! Morda bi jo lahko zasnovala in z dobrim timom sodelavk in sodelavcev uresničila prav Jerneja Ferlež – tako, kot je to pred desetletji uspelo Sergeju Vrišerju, ko je v mariborskem muzeju ustvaril izjemno kostumsko zbirko. Da se, vse se da, če imaš znanje, sposobnost in voljo! In če imaš priložnost! Priložnost ti morajo dati pa drugi – tisti, ki vodijo mestne kulturne ustanove, in seveda mestni očetje!

Je prehudo nerealno pomisliti, da bi bila v muzej stanovanjske kulture lahko spremenjena izjemna Friedrigerjeva Vila Transilvanija, ki zdaj po več neuspehlih poskusih prodaje žalostno sameva in prazna propada v enem najlepših predelov Maribora tik ob robu mestnega jedra? Je tistih 800.000 evrov, kolikršna je, če sem zadnjič v pogovoru na promenadi prav razumel, njena sedanja prodajna cena, res tako zelo preveč za podvig in dosežek, ki bi zelo obogatil kulturno ponudbo mesta? To bi bil lahko najodobnejše zasnovan in urejen muzej, ki bi zbiral, ohranjal, preučeval in predstavljal dediščino s področja bivalne kulture. In obenem študijski center za vse tiste, ki jim je skrbeti za razvoj mesta v pravo smer! Lahko bi bil to muzej, ki bi imel stalne in občasne postavitve rekonstrukcij različnih mestnih bivalnih okoliš z izvornim gradivom, ki bi z gradivi iz svojih depojev prirejal neštete tematske razstave, podprte z vsem tistim, kar omogoča z ohranjenim gradivom in s pričevanji razmeroma bližnja doba in kar ponujajo današnje tehnološke, avdiovizualne in multimedijske izrazne možnosti. In zasnovan predvsem tako, kot narekujejo principi sodobne muzeologije z vsemi vzgojnimi in osveščevalnimi vlogami. Prepričan sem, da bi šlo! In predvsem temu zadnjemu odstavku je bilo pravzaprav namenjeno vse moje pismo, ki ti ga pošiljam!

Ko spet pridem v Maribor, bom obiskal Primoža (morda je pa medtem že dokončal stanovanje) in Jernejo v študijski knjižnici, in če bo imela čas, bova šla skupaj na obisk h gospe Sonji Maister, saj mi bo lahko Jerneja veliko pomagala pri skupnem obujanju spominov na nekdanj slovit mariborsko tovarno čokolade »Mirim«, ki jo je ustanovil Sonjin oče Karl Zalokar in ki jo je tako uspešno vodila njena mama Ema. Le še nekaj zgodb in podatkov mi manjka za knjižico *Špageti s čokolado*, ki pripoveduje zgodbe naših slovenskih tovarnarjev živil iz časa med obema vojnama, ki so s svojo izjemno sposobnostjo takorekoč iz nič ustvarili pomembne tovarne in postavili temelje naši živilski industriji – potem pa po vojni izgubili vse. Je treba kaj narediti in – Jernejine knjige so nam vsem v spodbudo! Rad bi spoznal gospo Sonjo! Pred vojno je veljala za eno najlepših in najbolj omikanih Mariborčank in gotovo je zdaj, ko se je v njen obraz žlahtno zarisal čas, še lepša.

In – kako je že napisal naš dragi Sergej v svojih spomilih *Maribor v barvah mojega časa*? »Na Prešernovi sta bili še dve zanimivosti. Nekaj časa je tam delovala tovarna čokolade Mirim v lasti družine Zalokar. Otroci smo si naivno predstavljali, da se Boris in Sonja Zalokar lahko vsak dan bašeta s čokolado.« Pa končajva to pismo pri slastnih Zalokarjevih »Mirim – kraljicah čokolad«: Mlekiti, Kaviti, Masliti in Grenkiti! Nekje je pač treba nehat in čisto dobro je, če je konec nekoliko slajši! (In le mimogrede: uspelo mi je najti ovitke vseh teh in še drugih čokolad!) Hvala za potrpljenje z branjem, Irena in – ob prvi priliki vabim na kavu in pogovor!